Emulator procesora Zilog Z80

Tomasz Kowalczyk

18 stycznia 2019

Spis treści

Rozdział 1

Wstęp

Celem pracy jest wykonanie emulatora procesora Zilog Z80. Aplikacja umożliwia wczytanie programu w postaci kodu maszynowego, deasemblację i wykonanie. Dostępne są dwa tryby wykonania: ciągły i krokowy. W obu przypadkach emulator obrazuje stan rejestrów, jak również umożliwia podgląd i zmianę zawartości pamięci programu. Aplikacja została zaimplementowana w języku Java.

Procesor Zilog z80 był szlagierem rynku mikroprocesorowego. [3] Został wydany na rynek w roku 1976, i szybko zdominował rynek 8-bitowych procesorów.

Jednym z jego powodów sukcesu na rynku, była prostota w sprzęganiu go z innymi urządzeniami, szczególnie pamięciami. Inną jego zaletą była lista rozkazów zgodna z popularnym w tamtym czasie procesorem, mianowicie Intelem 8086, co umożliwiało uruchamianie programów napisanych z pierwotnym przeznaczeniem dla Intela 8080 na Zilogu Z80. [3]

Urządzenie to mimo zalet, ma również jedną dużą wadę. Jego wewnętrzna budowa była złożona jak na tamte czasy, wyjścia nie były ułożone w logiczny sposób (widoczne na rysunku 1.1), a lista rozkazów składała się z 158 pozycji, w tym 78 z nich zgodnych z Intel 8080A [4]

Samą aplikacje wykonano w języku Java 8 i biblioteki graficznej Java FX. Interfejs użytkownika został podzielony na 3 części:

- widok kodu programu napisany w języku asembler, wraz z wynikowym kodem maszynowym
- widok pamięci w formie tabeli. Aby uzyskać adres odpowiadający danej komórce, należy dodać do siebie wartość ?????. Edycje wykonujemy przez dwukrotne kliknięcie w komórkę tabeli, wpisaniu nowej wartości i zatwierdzeniu klawiszem Enter.

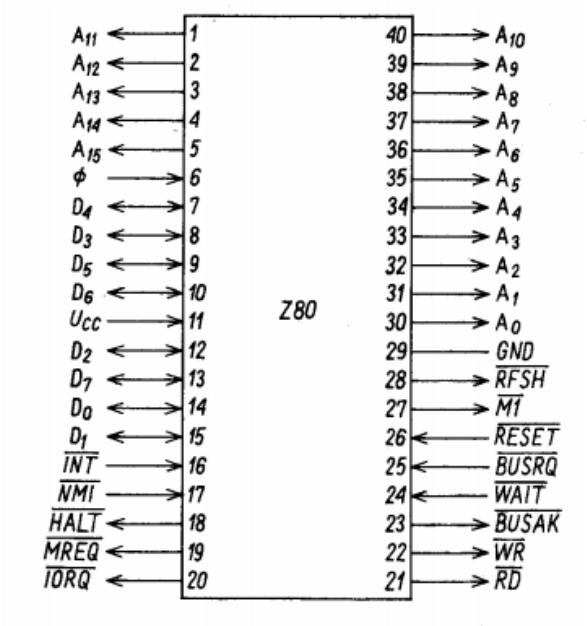

Rysunek 1.1: Wyprowadzenia mikroprocesora Z80 [3]

- widok stanu wewnętrznych rejestrów procesora, wraz z przyciskami debugującymi.

W aplikacji każda wyświetlona wartość podana jest w systemie heksadecymalnym, i także w takiej notacji wprowadzamy wartości (oprócz pola do edycji kodu asemblera, gdzie możemy używać innych notacji).

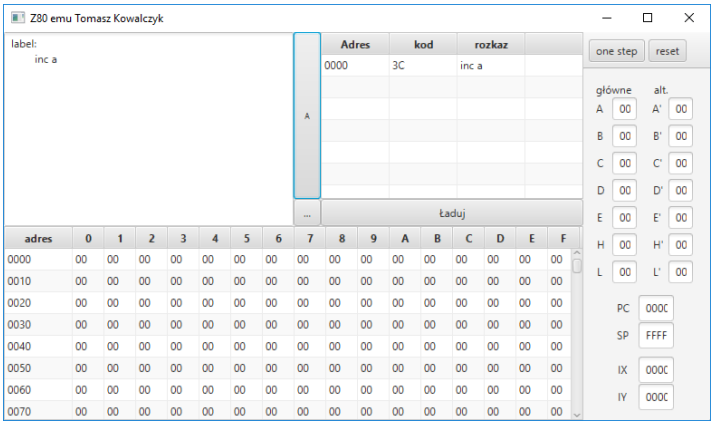

Rysunek 1.2: Widok główny emulatora

Rozdział 2

Zagadnienie emulacji

Emulator w kontekście informatyki, oznacza program który jest przystosowany do uruchomienia na specyficznym urządzeniu lub/i systemie, i pozwala na uruchomienie programów napisanych z przeznaczeniem dla innego urządzenia/systemu. [5]

Inną ciekawą definicją emulatora podał Victor Moya del Barrio "Emulacja w informatyce oznacza emulowanie zachowania urządzenia lub oprogramowania za pomocą innego oprogramowania lub urządzenia" [1]

Emulacje CPU można przeprowadzić na 3 sposoby:[2]

- emulacja przez interpretowanie
- emulacja przez statyczną re-kompilacje
- emulacja przez dynamiczną re-kompilacje

Każda z tych metod wymaga oddzielnego omówienia.

2.1 emulacja przez interpretowanie

Interpreter to najprostszy rodzaj emulatora. Odczytuje on w pętli kod programu z wirtualnej pamięci. Odczytany bajt (lub bajty, rozkaz procesora może być wielobajtowy) zawiera informacje o rodzaju operacji jaką CPU powinno wykonać. Interpreter ma za zadanie odkodować informacje o operacji, a następnie ją wykonać. Między kolejnymi rozkazami powinien on zmienić wirtualne parametry (np inkrementacja licznika rozkazów), sprawdzić czy nie zostało wywołane przerwanie, obsłużyć urządzenia wejścia wyjścia, liczniki, kartę graficzną, lub wykonać inne operacje zależne od emulowanego urządzenia. Przykładowa struktura interpretera została przedstawiona w kodzie 2.1

```
int PC = 0;
while(warunekStopu()) {

  Rozkaz rozkaz = dekodujRozkaz(pobierzRozkaz());

  switch(rozkaz) {
    case ROZKAZ_1:
      rozkaz_1();
    case ROZKAZ_2:
      rozkaz_2();
    ...
  }

  obslugaPrzerwan();
  obslugaIO();
  inkrementacjaLicznikow();

  PC++;
}
```

Kod 2.1: Przykładowa struktura interpretera procesora

Emulacja przez interpretowanie jest najwolniejszą formą emulacji, ale także najłatwiejszą w debugowania. Pozwala na prześledzenie wykonania operacji, i podgląd wewnętrznych stanów urządzenia. Z tego powodu jest najczęściej wybierana w debuggerach procesorów, mikro-kontrolerów dla programistów.

2.2 statyczna re-kompilacja

Statyczna re-kompilacja (ang. "Static binary translation") to proces konwertowania kodu maszynowego na kod maszynowy przeznaczony dla innej architektury. Plik wykonywalny tłumaczony jest w raz, za jednym podejściu przez cały plik. Problemem tego rozwiązania są instrukcje skoków pośrednich czyli takich gdzie adres skoku przechowywany jest w rejestrze lub pamięci, i może on być uzyskany tylko podczas wykonywania programu. W takim przypadku niemożliwym jest przetłumaczenie wszystkich instrukcji pliku wykonywalnego.

[6]

2.3 dynamiczna re-kompilacja

Dynamiczna re-kompilacja (ang. "Dynamic binary translator") w odróżnieniu od translacji dynamicznej tłumaczy kod blokami, podczas jego wykonywania. Re-kompilacja występuje "na żądanie" co jest wolniejsze od statycznej re-kompilacji, ale rozwiązuje problem związany z statycznym tłumaczeniem kodu wykonywanego za instrukcjami skoków pośrednich.

Raz przetłumaczony fragment kodu jest przechowywany w pamięci, na wypadek jego ponownego użycia, co pozwala zoptymalizować ten sposób emulacji. [6]

Dynamicznej rekompilacji używa w dużym stopniu maszyna wirtualna javy. Wczesne wersje JVM (Java Virtual Machin) używały do swojego działania interpreterów, co okazało się mało wydajne. Dobrym sposobem na optymalizację maszyny wirtualnej okazało się dynamiczne tłumaczenie kodu maszynowego. [7]

2.4 różnica między symulacją a emulacją

Zagadnienie emulacji często mylone jest z symulacją. Nie są to jednak jednoznaczne pojęcia.

W książe "Study of the techniques for emulation programming" Victor Moya del Barrio podaje taką to definicje emulatora "An emulator tries to duplicate the behaviour of a full computer using software programs in a different computer. "[1]

Rozdział 3

Przegląd istniejących rozwiązań

Procesor Zilog Z80 dorobił się wielu emulatorów, pisanych kiedyś przez duże firmy, a aktualnie przez hobbystów. Na popularnej usłudze hostingowej Github przeznaczonej dla projektów programistycznych, można znaleźć około 200 repozytoriów z projektami emulującymi Z80, lub emulującymi urządzenia używające tego procesora, co dowodzi jego popularności.[9]

Poniżej prezentuje najciekawsze pozycje tych programów, które posiadają graficzny interfejs użytkownika, i pozwalają na wgląd w wewnętrzne stany procesora. Przedstawię zarówno komercyjne rozwiązania, jak i te pisane przez amatorów.

3.1 Z80 SIMULATOR IDE

Dostępny pod adresem http://www.oshonsoft.com/z80.html płatny symulator posiadający najbardziej rozbudowany interfejs z wszystkich wymienionych pozycji. Pozwala on na prezentowanie wewnętrznych stanów procesora, manipulacją przerwaniami, edytor pamięci umożliwiający działający również podczas symulacji, podgląd i manipulacja portami wejścia/wyjścia. Posiada również funkcje typowe dla debuggerów, możliwość wstrzymania działania programu w określonym miejscu, tryb pracy krokowej, interaktywny edytor i kompilator kodu asemblera.[8] Część funkcji została zaprezentowana na rysunku 3.1

Do wad emulatora należy interfejs, który nie jest intuicyjny. Dla przykładu, w żadnym miejscu nie znajdziemy informacji, o tym w jakim formacie powinny być wprowadzane wartości liczbowe. Brak w programie systemu pomocy, opisów, co może odstraszyć początkującego użytkownika. Dodatkowo jest to rozwiązanie płatne i przeznaczone tylko dla platformy MS Windows. Jest to narzędzie głównie dla specjalistów.

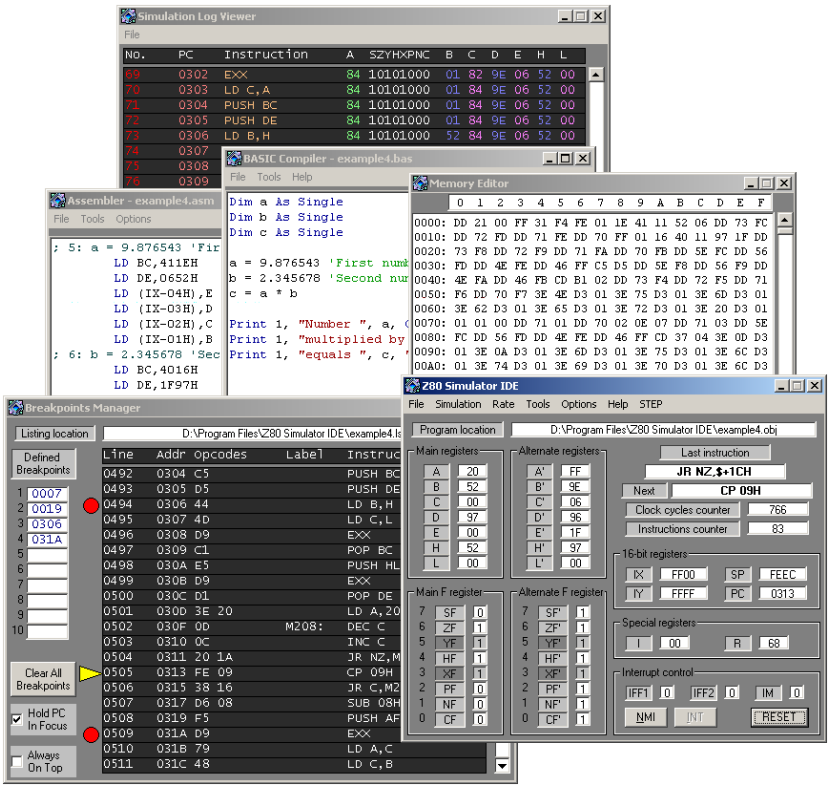

Rysunek 3.1: Z80 SIMULATOR IDE [8]

3.2 ZEMU - Z80 Emulator Joe Moore

Jest to emulator zaprojektowany głównie, dla uruchamiania systemu CPM. Była to seria systemów operacyjnych oferowana przez firmę Digital Research Inc i latach 1970-1980.[10]

Program skierowany jest do hobbystów. Oprócz standardowych możliwości takich jak podgląd i edycja pamięci, rejestrów, flag ma możliwość emulacji stacji dyskietek, portu COM, portu szeregowego, monitora CRT, drukarki.

Na rysunku 3.2 przedstawiono interfejs aplikacji. Tak jak w przypadku Z80 SIMULATOR IDE jest on nie intuicyjny, brak mu systemu pomocy, elementy interfejsu nie są opisane w wystarczającym stopniu. Osoby nie mające doświadczenia z urządzeniami wejścia wyjścia w Zilogu Z80 będą miały problem z obsługą nawet podstawowych funkcji.

Inną wadą aplikacji jest możliwość jej uruchomienia tylko w systemie Windows.

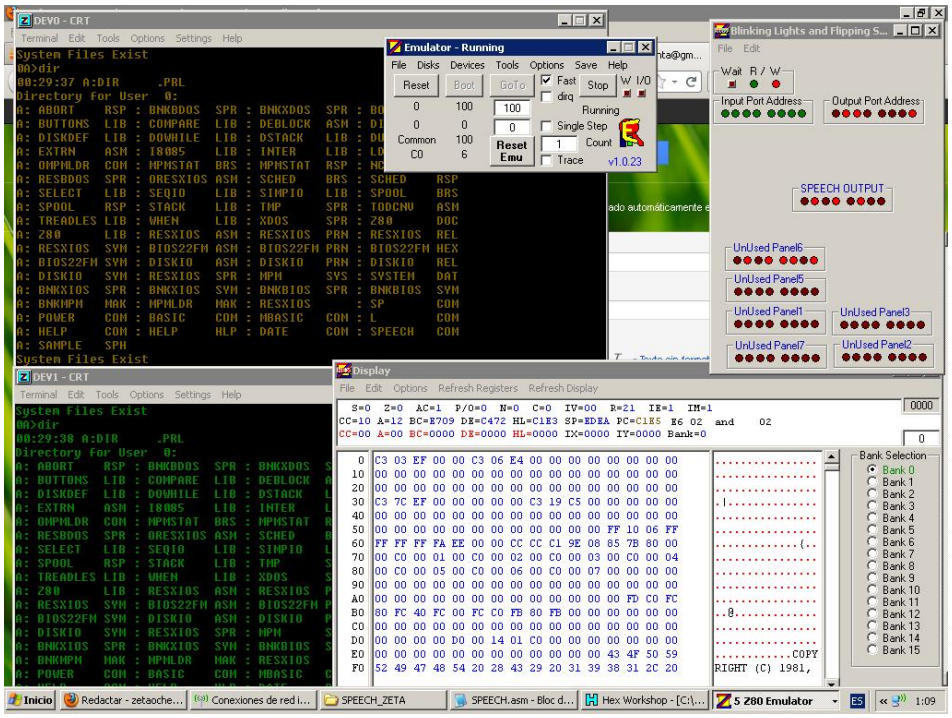

Rysunek 3.2: ZEMU [11]

3.3 ZIM - The Z80 Machine Simulator

ZIM został napisany za pomocą technologi Java Web-Start. Pozwala to na uruchomienie aplikacji bezpośrednio na stronie internetowej, wraz z dostępem do lokalnych zasobów systemu, np plików. [12] Aplikacja według autora [13] przeznaczona jest głównie dla studentów uczących się języka asemblera dla procesora Z80.

Aplikacja pozwala podgląd wszystkich wewnętrznych parametrów cpu, podłączać proste urządzenia wejścia wyjścia, edytować pamięć, debugować program, symulować przerwania. Zaletą programu jest jego wieloplatformowość dzięki zastosowaniu języka Java.

Brakuje w niej natomiast edytora asemblera, systemu pomocy, interfejs ma wiele błędów i nie jest intuicyjny. Na rysunku 3.3 przedstawiono zrzut ekranu działającej aplikacji.

3.4 Podsumowanie istniejących rozwiązań

Problemem prawie wszystkich emulatorów i symulatorów jest interfejs. Nie tyczy się to konkretnie omawianego procesora, ale ogółu tego typu aplikacji. Są one przeznaczone dla osób znających architekturę komputerową, oraz budowę i działanie konkretnego emulowanego urządzenia, dlatego programiści nie przywiązują do intuicyjności i systemów pomocy od-

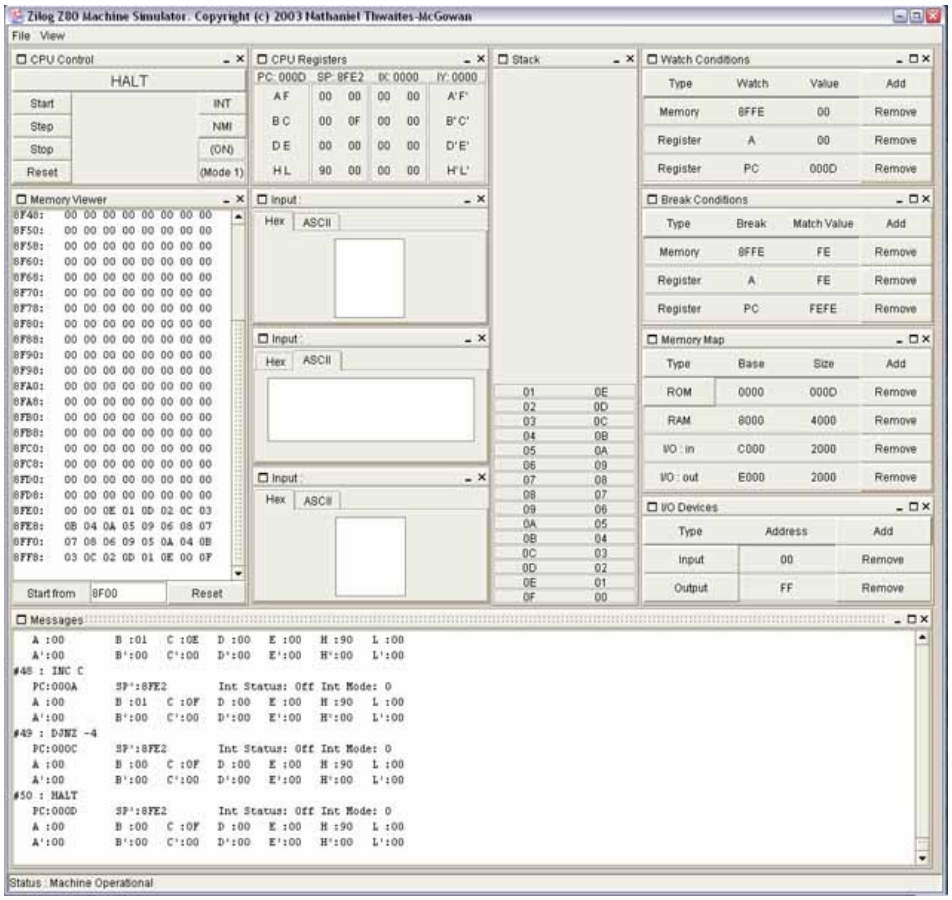

Rysunek 3.3: ZIM - The Z80 Machine Simulator [14]

powiedniej wagi. Osoby nie posiadające wymaganej wiedzy, albo znające jedynie podstawy nie są w stanie sprawnie obsługiwać programu.

Emulatory rzadko są wielkoformatowe. Dotyczy się to szczególnie aplikacji emulujących przez re-kompilacje. Aby ją wykonać wymagana jest znajomość architektur wyjściowej i docelowej. Rozwiązaniem tego problemu mogą być interpretery napisane w języku Java, tak jak "ZIM - The Z80 Machine Simulator". Rozwiązanie to jest wolne, kod emulowanej architektury jest najpierw interpretowany przez interpreter napisany w języku Java, a następnie ponownie emulowany już przez dynamiczną re-kompilacje w maszynie wirtualnej. Typowe rozwiązania napisane w języku kompilowanym pod konkretny procesor działają szybciej, kosztem wieloplatformowość. Optymalizacja w sprzęcie typu Zilog Z80 nie jest kluczową kwestią, współczesne komputery są na tyle szybkie, aby uruchomić emulator maszyny z lat 70 napisanej w Javie.

Kolejną kwestią o której warto wspomnieć jest czytelność kodu. Kod istniejących rozwiązań nie należy do przejrzystych, najczęściej cały kod emulatora zawiera się w jednym pliku z

kilkuset liniami. Osoba pragnąca wgłębić się w sam proces emulacji w takim przypadku ma utrudnione zadanie.

Podsumowując, aktualnie brakuje wieloplatformowego emulatora lub symulatora Ziloga Z80, z czytelnym, poprawnie działającym interfejsem, przejrzystym dobrze komentowanym kodem źródłowym, i system pomocy.

Rozdział 4

Projekt aplikacji

?????

Rozdział 5

Implementacja

Treść

Rozdział 6

Testy

6.1 ????

Bardzo ważną kwestią w projekcie było dokładne pokrycie kodu aplikacji w testach jednostkowych. Emulator mikro-kontrolera to specyficzna aplikacja. Z pozoru mało znaczący błąd może sprawić że emulator stanie się bezużyteczny.

Dla przykładu, jeśli dla 3 bajtowego rozkazu procesora zwiększymy rejestr PC o 2 zamiast o 3, to nie wykona się następna instrukcja przewidziana przez programistę. Dalsza praca emulatora stanie się nieprzewidywalna, a następna instrukcja całkowicie "wykolei" nasz program który zacznie wykonywać losowe instrukcje.

Dlatego poprawne wykonanie każdego rozkazu jest tak ważne dla mojego projektu. Aby uchronić się przed tego typu prostymi błędami każdy emulowany rozkaz posiada swój test/testy jednostkowe napisane przy pomocy biblioteki Junit.

Przykładowy test dla rozkazu LD A, I. Rozkaz ten ładuje zawartość rejestru A z I:

```
public class LoadAFromITest {
    private Z80 z80;

    @Before
    public void setUp() {
        z80 = new Z80();
    }

    private void prepareZ80(XBit8 regI) throws MemoryException {
        z80.getMemory().write(0, XBit8.valueOfUnsigned(0xED));
```

```
        z80.getMemory().write(1, XBit8.valueOfUnsigned(0x57)); //ld A,I

        z80.getRegs().setF(XBit8.valueOfUnsigned(0xFF));

        z80.setIff2(true);

        z80.getRegs().setI(regI);
    }

    @Test
    public void execute() throws Exception {
        prepareZ80(XBit8.valueOfSigned(0x44));
        z80.runOneInstruction();

        Assert.assertEquals(0x44, z80.getRegs().getA().getSignedValue());

        Assert.assertEquals(false, z80.getRegs().getFlag(Flag.S));
        Assert.assertEquals(false, z80.getRegs().getFlag(Flag.Z));
        Assert.assertEquals(false, z80.getRegs().getFlag(Flag.H));
        Assert.assertEquals(true, z80.getRegs().getFlag(Flag.PV));
        Assert.assertEquals(false, z80.getRegs().getFlag(Flag.N));

        Assert.assertEquals(2, z80.getRegisterBank().getPc().getUnsignedV
        Assert.assertEquals(9, z80.getClockCyclesCounter());
        Assert.assertEquals(1, z80.getInstructionCounter());
    }

    @Test
    public void testFlags1() throws Exception {
        prepareZ80(XBit8.valueOfSigned(-40));
        z80.runOneInstruction();

        Assert.assertEquals(true, z80.getRegs().getFlag(Flag.S));
    }
```

```
    @Test
    public void testFlags2() throws Exception {
        prepareZ80(XBit8.valueOfSigned(0));
        z80.runOneInstruction();

        Assert.assertEquals(false, z80.getRegs().getFlag(Flag.S));
        Assert.assertEquals(true, z80.getRegs().getFlag(Flag.Z));
    }

}
```

Opisany przykład ukazuje że prosta z pozoru operacja jak pobranie wartości jednego rejestru i przeniesienie go do innego, wymaga objętościowych testów. Oprócz testowania czy poprawna wartość znajduje się w rejestrze docelowym, musimy sprawdzić także czy flagi CPU zostały ustawione na poprawnych wartościach, czy ilość przewidywanych cykli zegara została poprawnie zwiększona, czy rejestr PC został zainkrementowany.

6.2 Test-driven development

TDD to metoda pisania oprogramowania. Zakłada ona że test jednostkowy dla danej funkcjonalności powstaje jako pierwszy. Dopiero po napisaniu testu implementujemy kod programu, a następnie testujemy za pomocą już napisanych testów. Za pomocą TDD była pisana cała aplikacja

Rozdział 7

Uwagi i wnioski

Z wymienionych celów, nie zrealizowałem jedynie emulacji wewnętrznych magistrali procesora. Nie posiadając dokumentacji technicznych opisujących wewnętrzną budowę mikroprocesora, jedyną opcją było by poddanie urządzenia inżynierii wstecznej, co już nie jest tematem tej pracy.

Bibliografia

[1] Victor Moya del Barrio *Study of the techniques for emulation programming*. 2001

[2] http://fms.komkon.org/EMUL8/HOWTO.html

[3] Mikroprocesor Z80 Jerzy Karczmarczuk

[4] Oficjalny manual

[5] https://www.atarihq.com/danb/files/emu_vol1.txt How do I write an emulator? Daniel Boris, 1999

[6] https://www.researchgate.net/publication/239665973_The_university_of_queensland_binary_translator

[7] https://www.ibm.com/developerworks/library/j-jtp12214/index.html

[8] http://www.oshonsoft.com/z80.html

[9] https://github.com/search?q=emulator+z80&type=Repositories

[10] http://www.retrotechnology.com/dri/howto_cpm.html

[11] https://www.retrobrewcomputers.org/n8vem-gg-archive/html-2012/Jul/msg00238.html

[12] http://www.natmac.net/zim/

[13] http://www.natmac.net/zim/manual/index.html

[14] http://www.natmac.net/zim/GUI6.jpg